

УДК 811.161.2'44

О. А. Дубова

Чорноморський державний університет ім. Петра Могили (м. Миколаїв)

ПЕРСПЕКТИВИ СТРУКТУРНО-ТИПОЛОГІЧНИХ ЗМІН УКРАЇНСЬКОЇ І РОСІЙСЬКОЇ МОВ

Досліджуються чинники, що активізують аналітизаційну та синтетизаційну тенденції у близькородствених мовах.

Исследуются факторы, которые активизируют аналитизационную и синтетизационную тенденции в близкородственных языках.

The article deals with the research of the factors which stimulate the analytical and synthetic tendencies in closely related languages.

Гіпотеза аналітизації синтетичних мов як визначення еволюційної перспективи цих мов від середини ХХ ст. набула статусу універсальної. Аналітизаційні зміни в первинно синтетичних мовах, зокрема в українській і російській, розглядалися як у великих наукових проєктах, так і в численних окремих працях [1; 2; 3; 4; 5; 6; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 15; 17; 19; 22; 23; 24; 25; 26; 27; 30; 33; 34; 39; 41 та ін.]. Зміст цих праць свідчить про аксіоматичне визнання аналітизаційної гіпотези, що супроводжується апеляцією до відповідних мовних явищ. Висловлення сумнівів щодо визнання аналітизаційної гіпотези і спроби з'ясувати, чи дійсно аналітизаційний шлях еволюції синтетичних мов є обов'язковим, залишаються поодинокими [37]. Однак такі спроби свідчать про те, що питання впливу аналітизаційних змін на визначення еволюційної перспективи синтетичних мов потребує подальшого вивчення.

Аналітизаційну гіпотезу аргументують виявами таких змін: (1) скорочення складу іменникових флексій, занепад їх функціональних можливостей, зумовлений багатозначністю, і посилення ролі прийменників у вираженні відмінкових значень [5; 6; 8, с. 210; 9, с. 232], (2) поширення такої граматичної омонімії синтетичних афіксів і форм, що диференціюється засобами контексту [27, с. 326–344; 31, с. 12; 32, с. 129–156], (3) збільшення кількості незмінюваних слів (іменників, прикметників) [27, с. 326–344; 31, с. 13; 32, с. 280, 282; 40, с. 92–93], (4) поширення аналітичних утворень у різних підсистемах української та російської мов (дериваційній, морфологічній, синтаксичній) [1, с. 160–161; 9, с. 202–207, 217–222; 16, с. 10–13; 19, с. 88–121; 23, с. 72–75; 28, с. 5–19; 29, с. 143–154; 35, с. 47–57; 36, с. 66–78]. Цей перелік змін, що вважаються виявами аналітизму, свідчить про те, що поняттю *аналітизм* може надаватися часом непослідовний і суперечливий зміст, оскільки поняття аналітизму ототожнюються з поняттями аморфізму, граматичної полісемії та омонімії. Цей факт у свою чергу викликає сумніви щодо об'єктивності кваліфікації тих мовних явищ, якими аргументують аналітизаційну гіпотезу. Отже, подальший розгляд проблеми еволюційно-типологічних змін сучасних української та російської мов становить перспективне дослідницьке завдання і передбачає певну корекцію визначення поняття *аналітизм* і об'єктивну кваліфікацію мовних інновацій у структурно-типологічному аспекті.

Щоб надати поняттю *аналітизм* такого змісту, що дозволить уникнути суперечностей у типологічній кваліфікації різнорівневих явищ мови, пропонуємо таке визначення цього поняття: *аналітизм* – це типологічна властивість мови (тип у мові), що виявляється за умови наявності формально подільних елементарних номінативних одиниць, семантична структура яких складається з основного та модифікаційного значень, а формальна – з розчленовано локалізованих основного структурного компонента та форматива. (Детальніше про обґрунтування такого визначення терміна *аналітизм* див.: [21]).

Згідно з запропонованим визначенням факти втрати словозміни або відсутності словозміни не можуть бути кваліфіковані як вияви аналітизму, оскільки відсутність формотворення не передбачає наявності будь-якого форматива, як синтетичного, так і аналітичного. Утрата словозміни є типовим виявом аморфізму. Явища аморфізації в мові становитимуть інтерес для визначення аналітизаційних змін у ній лише в разі, якщо ці явища розвиваються всупереч наявним потребам вираження граматичних значень засобами формотворення. Така суперечність може долатися шляхом перетворення деяких слів повнозначних частин мови на аналітичні формативи, що стають засобами вираження необхідних граматичних значень. Отже, для визначення впливу аморфізаційних змін на розвиток рис аналітизму в мові необхідно з'ясувати причини, що зумовлюють такі зміни.

Утрата словозміни може відбуватися під впливом внутрішньомовних або позамовних чинників.

Перший з цих чинників полягає в дефункціоналізації словозмінних категорій. Саме така зміна визначає тенденцію до втрати відмінкового формотворення числівників. Сучасне використання числівників з іменниками свідчить про те, що регулярною для числівникового відмінка залишається лише одна функція – засобу вираження зв'язку з іменником. Утім відмінкове формотворення за шестипозиційною парадигмою виявляється в такому разі надлишковим. У складі числівниково-іменникового сполучення єдиною можливим семантико-синтаксичним відношенням є «квантифікатор + об'єкт квантитативної характеристики». Якщо таке сполучення виконує функцію підмета, числівник – назва квантифікатора, виступаючи головним компонентом сполучення, є показником синтаксичної невідповідності всього сполучення, показником ролі головного члена речення. Згідно з цим типом функціонування передбачається наявність словоформи називного відмінка числівників. Якщо сполучення «квантифікатор + об'єкт квантитативної характеристики» виступає в ролі другорядних членів речення, то відмінкова флексія числівника виконує лише функцію оформлення синтаксичної підпорядкованості іменнику. Для здійснення цієї функції числівникові достатньо однієї відмінкової форми, протиставленої формі називного відмінка. Отже, згідно з функціональною специфікою числівникової категорії відмінка як в українській, так і в російській мові достатньою виявляється двопозиційна парадигма цієї категорії, що складається з прямого та непрямого відмінків. Перетворення категорії відмінка числівників на категорію суто синтагматичного плану створило умови виявлення аморфізаційної тенденції – скорочення відмінкової парадигми до двох позицій (пор. такі приклади використання числівників в усному мовленні: укр. *п'яти рядками вище, засадили тридцяти різними сортами*; рос. *всеми семи цветами радуги, пакет с пятидесяти анкетами*).

Позамовними чинниками, що впливають на істотне скорочення, а то й повну втрату відмінкової словозміни іменників, варто визнати процеси піджинізаційного зразка. Утрата відмінкової словозміни іменниками відбувається, як правило, в такі періоди історії конкретних мов, коли вони стикаються з іншою мовою, віддалено спорідненою або неспорідненою, і при цьому зміни, спричинені новими комунікати-

вними умовами відбуваються в умовах відсутності установ, здатних забезпечити навчання кожної з мов. Саме такі причини вплинули на скорочення або втрату відмінкової словозміни іменників в історії романських мов, а також англійської, болгарської, македонської. Однак умови для активізації цих чинників на сучасному етапі функціонування української і російської мов відсутні.

Водночас в обох мовах аморфізм репрезентують невідмінювані іменники. Проте чинники, що визначають незмінюваність іменників, не завжди мають абсолютний вплив, і їх дія може нівелюватися, а невідмінювані іменники – набувати синтетичної словозміни за умови ідентифікації кінцевого фонетичного оформлення слова за певною відмінковою формоделлю: укр. *пальто* → *пальт-о* [(субст. осн. сер. р.) + -*о*^{ном.с.}] і далі *пальт-а*, *пальт-у*, *пальт-ом* тощо; рос. (простор.) *бигуди* → *бигуд-и* [(субст. осн.) + -*и*^{ном.пл.}] і далі *бигуд-ей*, *бигуд-ям*, *бигуд-ями* і навіть *бигуд-я*, *бигуд-ю*; російські чоловічі прізвища на *-ых/-их*: *Черных-о* [(субст. осн. чол. р.) + -*о*^{ном.с.}] – *Черных-а* – *Черных-у* тощо. Відмінювання таких іменників хоч і суперечить прескриптивним вимогам, однак репрезентує можливості систем синтетичної словозміни української та російської мов. Отже, системи української та російської мов потенційно спроможні підпорядковувати синтетичній субстантивній словозміні аморфні невідмінювані іменники.

Для іменників, що не можуть набувати словозміни, застосовуються синтагматичні засоби диференціації відмінкових значень, однак синтаксичні системи обох досліджуваних мов не виявляють готовності до гарантованої диференціації відмінкових значень без залучення засобів синтетичного формотворення. В українській та російській мовах поширеними є не так одновалентні, як полівалентні слова, сполучення з якими не створює умов для диференціації відмінкового значення підпорядкованого субстантиву. Наприклад: укр. *повернути* – *кого/що*, *кому/чому*, *ким/чим*; *повідомити* – *кого/що*, *кому/чому*; рос. *расположить* – *кого/что*, *кем/чем*; *предоставить* – *кого/что*, *кому/чему*; укр. *допомога* – *кого/чого*, *кому/чому*, *ким/чим*; *заміна* – *кого/чого*, *ким/чим*; рос. *содействие* – *кого/чего*, *кому/чему*, *кем/чем*; *признание* – *кого/чего*, *кем/чем*. За таких умов наявність невідмінюваних іменників не може визначати перспективу аморфізації субстантивної підсистеми.

Отже, реалізація аморфізаційної тенденції в сучасних українській і російській мовах регулюється функціональним чинником, тому для словозміни числівників з дефункціоналізованою категорією відмінка ця тенденція становить реальну перспективу, а для словозміни іменників, відмінкове синтетичне формотворення яких зберігає функціональне навантаження, не є системною. Таким чином, вияви аморфізму в сучасних українській і російській мовах не можуть вплинути на активізацію аналітизаційних перетворень.

Як один з головних аргументів аналітизаційної концепції розглядається факт інтенсивного поповнення складу приєменникових засобів транспонованими утвореннями [7, с. 263–373; 18, с. 50; 38, с. 255–270]. Приєменниково-відмінкове сполучення може бути визнане аналітичною одиницею аспекту спостереження лише синтаксичного рівня, оскільки план її вираження репрезентує бінарна структура, що складається з певного приєменника та відмінкової словоформи, а план змісту – певна синтаксема (наприклад, *від здивування* – каузатив значення, *з поля* – локатив, *після роботи* – темпоратив). Хоч приєменниково-відмінкові сполучення можуть бути функціонально-семантичними еквівалентами відмінкових словоформ, ця еквівалентність не свідчить про належність обох одиниць до однієї підсистеми мови. Приєменниково-відмінкові сполучення виражають синтаксичне значення, оскільки є засобами матеріальної маніфестації певної синтаксеми. Кожна відмінкова словоформа як один

зі складників відмінкової парадигми іменника є засобом репрезентації усього того поліфункціонального семантичного комплексу, що становить певну відмінкову граму. Отже, прийменниково-відмінкові сполучення можуть бути носіями тільки синтаксемного значення і тому належать до одиниць синтаксичного рівня, а відмінкові словоформи – засобами вираження морфологічного, парадигматичного, значення і належать до одиниць морфологічного рівня. При розгляді проблеми аналізації морфологічної підсистеми мови прийменниково-відмінкові сполучення мають бути проаналізовані з метою виявлення їхнього впливу на аналізацію відмінкової словоформи іменника.

Характер співіснування відмінкових, синтетичних, та прийменниково-відмінкових, аналітичних, засобів вираження синтаксичної семантики можна з'ясувати, визначивши специфіку функціонально-семантичного призначення типологічно протиставлених одиниць синтаксичної системи. У сучасних українській і російській мовах синтетичними засобами виражаються ті синтаксеми, що безпосередньо стосуються предметної семантики: суб'єктної, об'єктної, адресатної, інструментальної, партитивної (відношення цілого до частини), посесивної. У парадигмальних об'єднаннях моделей компонентів-синтаксем із зазначеною семантикою синтетичні засоби виявляються ядерними, яких не торкається конкуренція з аналітичними засобами. Синтетичні засоби поступаються в конкуренції з аналітичними моделями тих компонентів-синтаксем, у котрих нейтралізується предметна семантика: просторових, темпоральних, квалітативних, дестинативних, каузальних тощо [20, с. 70–97]. Отже, кількісне збільшення прийменниково-відмінкових сполучень цього типу за рахунок поповнення складу вторинних прийменників свідчить про аналізацію лише групи синтаксем з непередметною семантикою, при тому що обов'язкові для синтаксичної семантики суб'єктна, об'єктна, адресатна, інструментальна, партитивна, посесивна синтаксеми являють собою групу зі стійкою синтетичністю засобів вираження.

Функціонально-семантичні характеристики синтетичних та аналітичних компонентів-синтаксем свідчать про те, що в українській і російській мовах, незважаючи на активність аналітичних синтаксичних засобів, не спостерігається такого впливу синтаксичної системи на морфологічну, що міг би зумовити типологічні зрушення (аналізаційні чи аморфізаційні) в категорійній парадигмі відмінка. Навпаки, функціональна повноцінність типологічно протиставлених синтетичних та аналітичних одиниць забезпечується за наявності мінімально шестипозиційної синтетичної відмінкової парадигми, що може залишатися достатньою або ускладнюватися додатковою позицією [20, с. 94–96]. Така необхідність синтетичного відмінкового формотворення для сучасних української і російської мов є ознакою міцних позицій синтетизму в такому фрагменті морфологічної підсистеми мови, як іменникова словозміна.

Напевне, ми не вдаємося до перебільшення, стверджуючи, що взагалі аналізаційна концепція в дослідженні еволюційно-типологічної проблематики завдячує своїм існуванням певній інтерпретації фактів переважно іменникового формотворення. Для отримання об'єктивної інформації про характер типологічних інновацій необхідно розглянути особливості дієслівного формотворення в структурно-типологічному аспекті. Визначення еволюційно-типологічних тенденцій, що встановлюються за співвідношеннями синтетичних та аналітичних засобів у системі дієслівного формотворення або в окремих категорійних парадигмах української та російської мов, виявляється досить суперечливим. З одного боку, визнається, що в системі дієслівних категорій спостерігається розвиток аналітизму [24, с. 258, 265], з іншого –

наводяться докази щодо виразної реалізації синтетизаційної тенденції в категорійній парадигмі часу [14].

Кількісні зміни у складі синтетичних та аналітичних одиниць дієслівного формотворення визначаються здебільшого еволюційними трансформаціями в семантичній структурі морфологічних категорій. Для української і російської мов принципово можливим є формування як синтетичних, так і аналітичних засобів вираження нових граем. Певна диференціація цих типологічно протиставлених засобів виявляється в їх застосуванні для вираження граем предикативних і непередикативних категорій.

Граеми непередикативної категорії виду в обох досліджуваних мовах зберігають стійку тенденцію набувати синтетичного вираження шляхом використання первісних засобів синтетичного формотворення. Зокрема, для диференціації видової семантики двовидових дієслів застосовуються синтетичні засоби: укр. *акредитувати* – *акредитовувати*, *ініціювати* – *зініціювати*; рос. *организовать* – *организовывать*, *информировать* – *проинформировать*). Хоч в обох досліджуваних мовах існують аналітичні засоби диференціації видової семантики двовидових дієслів (укр. *апробувати* – *здійснити/здійснювати апробацію*, *акредитувати* – *здійснити/здійснювати акредитування*; рос. *демонтировать* – *осуществить/осуществляют демонтаж*, *классифицировать* – *осуществить/осуществляют классификацию*), однак такі засоби є не універсальними, а компенсаційними або варіативними, що функціонують паралельно з основними синтетичними.

Завдяки змінам у семантичній структурі предикативних дієслівних категорій часу, способу й особи може активізуватися утворення як синтетичних, так і аналітичних формоделей, а тому наслідки цієї активізації не підлягають однолінійному структурно-типологічному визначенню. Становлення нових синтетичних формоделей в українській і російській мовах є поверхневим виявом формування елементарних ядерних граем (формоделі теперішнього, майбутнього, минулого часу, 2 особи в імперативі). Становлення нових аналітичних формоделей свідчить про формування периферії ускладнених граем в ядерно-периферійній організації предикативних категорій (часові формоделі пасиву, формоделі 3 особи імператива) [20, с. 210–221].

Оскільки становлення нових синтетичних та аналітичних засобів дієслівного формотворення в українській та російській мовах зумовлені узгодженими між собою еволюційними процесами, співіснування цих засобів в обох досліджуваних мовах загалом характеризується відносинами функціонального доповнення, а не конкурентного протистояння. Засоби вираження граем непередикативних категорій майже цілком залишаються сферою виявів синтетизму як в українській, так і в російській мові. Лише у складі парадигм предикативних категорій об'єднуються синтетичні та аналітичні формоделі. Внаслідок еволюційних змін у складі синтетичних та аналітичних засобів дієслівного формотворення цих категорій визначилася тенденція до функціональної спеціалізації типологічно протиставлених засобів. Призначення синтетичних засобів полягає у вираженні ядерних, елементарних категорійних граем, а призначення аналітичних – у репрезентації периферійних граем ускладненого типу. Якщо семантичну структуру предикативної дієслівної категорії утворюють тільки елементарні граеми, то категорійні формоделі репрезентовані тільки синтетичними структурами (формоделі категорії особи в індикативі). Комбінація синтетичних та аналітичних формоделей простежується у складі парадигм тих категорій, семантичну структуру яких утворюють елементарні, ядерні, та ускладнені, периферійні, граеми (категорії часу, особи в імперативі). Причому синтетичні та аналітичні формоделі здебільшого розподіляються між різними позиціями парадигм. А в тих виняткових випадках, коли в одній позиції опиняються синтетична та аналітична

формомоделі, діє тенденція до усунення конкурентних відносин на користь тієї формомоделі, що виявляє відповідність загальній тенденції синтетичного вираження елементарних граем та аналітичного – ускладнених (пор. синтетичні та аналітичні формомоделі майбутнього недоконаного – в українській мові або синтетичні та аналітичні формомоделі сумісної особи імператива в російській мові).

Разом зі спільними тенденціями, що регулюють застосування синтетичних та аналітичних засобів при вираженні значень дієслівних категорій в українській та російській мовах, існує певна специфіка реалізації синтетичності та аналітичності в кожній з цих мов. При вираженні значень тих категорій, що в обох мовах мають тотожну семантичну структуру (вид, час, особа), в разі, якщо існують коливання між синтетичною та аналітичною репрезентацією певної граеми, українська мова більшою мірою тяжіє до синтетичності, російська – до аналітичності (пор. вираження майбутнього недоконаного, сумісної особи). Ці відмінності зумовлені тим, що в українській мові створюються сприятливіші морфонологічні умови для синтетичного формотворення. Як правило, ці умови цілком узгоджуються з дією основної тенденції до синтетичного вираження елементарних граем. Суперечить цій тенденції лише синтетичне вираження граем сумісної особи в імперативі.

Загалом засоби вираження дієслівних граем у сучасних українській та російській мовах являють собою сукупність функціонально диференційованих синтетичних та аналітичних одиниць, у якій синтетичним одиницям належить провідна роль, оскільки вони переважають у формотворенні непредикативних категорій, є засобами репрезентації ядерних граем предикативних категорій. Аналітичні формомоделі утворюють периферію дієслівного формотворення в сучасних українській та російській мовах. Таке співвідношення виявів синтетизму та аналітизму в дієслівних категоріях обох досліджуваних мов репрезентує системи зі стійкими структурно-типологічними властивостями.

Проведений аналіз свідчить про те, що еволюційні зміни в морфологічних системах синтетичних української і російської мов не підпорядковуються дії певної односторонньої тенденції: від синтетизму до аналітизму або від аналітизму до синтетизму. В еволюції морфологічних систем загалом спостерігаються як синтетизаційні, так і аналітизаційні зміни. Виявлені зміни здебільшого супроводжують еволюційну реструктуризацію семантики певних морфологічних категорій.

Хоч на еволюційно-типологічні зміни в українській та російській мовах справляють вплив як синтетизаційна, так і аналітизаційна тенденції, в їх дії виявляється певна ієрархія.

Активізація аналітизаційної тенденції залежить від креативної активності і можливостей синтетичних або синтетизованих засобів. Якщо синтетизаційна тенденція супроводжує семантичну еволюцію морфологічної системи, спираючись на різноманітні мовні ресурси і механізми, то аналітизаційна тенденція відіграє в цій еволюції допоміжну, компенсаційну роль, сприяючи заповненню тих лакун у категорійних парадигмах або парадигмах окремих лексем, на які не поширюється синтетичне формотворення. Отже, аналітизаційна тенденція виявляє свою дію там, де залишаються вільні від синтетичного формотворення позиції. Таким чином, дві еволюційно-типологічні тенденції не протидіють одна одній, а закріплюються переважно за різними сферами.

Провідна роль синтетизаційної тенденції визначається не тільки тим, що від неї залежать вияви аналітизаційної тенденції, а й тим, що елементарні граеми, які утворюють ядро морфологічних категорій мають синтетичне вираження або набувають його. За допомогою аналітичних формомоделей виражаються переважно периферійні граеми, існування яких, з одного боку, підтримується наявністю елементарних гра-

мем і, з іншого боку, на відміну від елементарних, не має облігаторного характеру для семантичної структури категорії.

Еволюційно-типологічне дослідження формотворення української і російської мов з'ясовує характер співіснування синтетичних та аналітичних одиниць тільки на одному з рівнів мовної системи. Оскільки синтетизм та аналітизм мають різнорівневі вияви, а еволюційно-типологічні зміни на одному рівні здійснюються за рахунок не лише внутрішньорівневих ресурсів, а й ресурсів інших рівнів, то для розв'язання проблеми типологічної еволюції всієї мовної системи може бути перспективним аналіз синтетичних та аналітичних номінативних одиниць дериваційної та синтаксичної підсистем.

Бібліографічні посилання

1. **Акимова Г. Н.** Новое в синтаксисе современного русского языка / Г. Н. Акимова. – М. : Высш. шк., 1990. – 168 с.
2. **Аналитические конструкции в языках различных типов.** – М.; Л. : Наука, 1965. – 339 с.
3. **Баклушин А. В.** Аналитичность в системе и в тексте / А. В. Баклушин. – Иркутск : Изд-во Иркутск. ун-та, 1989. – 184 с.
4. **Бичакджян Б. Х.** Эволюция языка: развитие в свете теории Дарвина / Б. Х. Бичакджян // Вопр. языкознания. – 1992. – № 2. – С. 123–134.
5. **Васильева-Шведе О. К.** Об аналитическом формообразовании (на материале пиринейско-романских языков) / О. К. Васильева-Шведе // Philologica. Исследования по языку и литературе. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1973. – С. 130–138.
6. **Виноградов В. В.** Русский язык (грамматическое учение о слове). – 2-е изд. / В. В. Виноградов. – М. : Высш. шк., 1972. – 614 с.
7. **Вихованець І. Р.** Прийменникова система української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1980. – 286 с.
8. **Вихованець І. Р.** Система відмінків української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1987. – 231 с.
9. **Вихованець І. Р.** Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1988. – 256 с.
10. **Вихованець І. Р.** Аналітизм / І. Р. Вихованець // Українська мова. Енциклопедія. – К. : Укр. енциклопедія, 2000. – С. 23.
11. **Вихованець І. Р.** Синтетизм / І. Р. Вихованець // Українська мова. Енциклопедія. – К. : Укр. енциклопедія, 2000. – С. 550–551.
12. **Гак В. Г.** Аналітизм / В. Г. Гак // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – С. 31.
13. **Гак В. Г.** Синтетизм / В. Г. Гак // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – С. 451.
14. **Гак В. Г.** Типология аналитических форм глагола в славянских языках (Иррадиация и конкатенация) / В. Г. Гак // Вопр. языкознания. – 1997. – № 2. – С. 47–58.
15. **Гловинская М. Я.** Изменения в морфологии и синтаксисе / М. Я. Гловинская // Najnowcze dzieje języków słowiańskich: Русский язык / Red. naukowy Ewgenii Širjaew. – Uniwersitet Opolski – Instytut Filologii Polskiej. – Opole, 1997. – С. 203–232.
16. **Городенська К. Г.** Співвідношення синтетичних й аналітичних форм у контексті дієслівної деривації / К. Г. Городенська // Система і структура східнослов'янських мов : міжкаф. зб. наук. праць. – Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 1999. – С. 10–13.
17. **Грамматика на съвременния български книжовен език:** в 3 т. – София : Изд-во на Българската академия на науките, 1983. – Т. 2: Морфология. – 511 с.
18. **Гумецька Л. Л.** Вторинні прийменники і їх синтаксичні функції в українських грамотах XIV – XV ст. / Л. Л. Гумецька // Дослідження і матеріали з української мови. – К. : Вид-во АН УССР, 1961. – С. 42–51.
19. **Динамика структуры современного русского языка.** – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1982. – 135 с.

20. **Дубова О. А.** Типологічна еволюція морфологічних систем української і російської мов : монографія / О. А. Дубова. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2002. – 302 с.
21. **Дубова О. А.** Синтетизм та аналітизм: поняття і терміни / О. А. Дубова // Вісник Київського лінгв. ун-ту. Серія: Філологія. – 2001. – Т. 4, № 1. – С. 99–110.
22. **Дуриданов И.** Към проблемата за развоја на българския език от синтетизъм към аналітизъм / И. Дуриданов // Годишник на Софийския университет. Филологически факултет. – София, 1956. – Т. 51, ч. 3. – С. 117–135.
23. **Дяловская Н. Г.** Тенденция аналитизма в синтаксисе русского языка / Н. Г. Дяловская // Средства номинации и предикации в русском языке : межвуз. сб. научн. трудов. – М. : МПУ, 2001. – С. 72 – 75.
24. **Ермакова О. П.** Составные местоимения в русском языке / О. П. Ермакова // Словарь. Грамматика. Текст : сб. статей / РАН, Отделение лит-ры и языка. Ин-т русского языка им. В. В. Виноградова. – М., 1996. – С. 195–204.
25. **Жирмунский В. М.** Развитие строя немецкого языка // Жирмунский В. М. Общее и германское языкознание : Избранные труды. – Л. : Наука, 1976. – С. 334–385.
26. **Загнітко А. П.** Теоретична граматика української мови : Морфологія / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонДУ, 1996. – 437 с.
27. **Ижакевич Г. П.** Основные тенденции внутроструктурного развития и взаимодействия современных восточнославянских литературных языков / Г. П. Ижакевич, В. И. Кононенко // Міжнародний з'їзд славістів – IX. – Слов'янське мовознавство. – К. : Наук. думка, 1983. – С. 17–45.
28. **Ильина Н. Е.** Рост аналитизма в морфологии / Н. Е. Ильина // Русский язык конца XX столетия (1985–1995). – М. : Языки русской культуры, 1996. – С. 326–344.
29. **Левит З. Н.** О понятии лексической аналитической единицы / З. Н. Левит // Проблемы аналитизма в лексике : матер. симпозиума «Аналитические конструкции в лексике». – Вып. 1. – Минск : Минск. пед. ин-т иностр. языков, 1967. – С. 5–19.
30. **Лекант П. А.** Развитие форм сказуемого / П. А. Лекант // Мысли о современном русском языке [сб. статей / ред. В. В. Виноградов]. – М. : Просвещение, 1969. – С. 140–154.
31. **Лопатин В. В.** Русский язык / В. В. Лопатин, И. С. Улуханов // Русский язык. Энциклопедия [гл. ред. Ю.Н. Караулов] – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Большая Российская энциклопедия; Дрофа, 1998. – С. 437–444.
32. **Мучник И. П.** Грамматические категории глагола и имени в современном русском литературном языке / И. П. Мучник. – М. : Наука, 1971. – 298 с.
33. **Нелисов Е. А.** Аналитическая форма слова в системе соотносительных единиц: [учебн. пособие] / Е. А. Нелисов. – Курск : Курский гос. пед. ин-т, 1980. – 59 с.
34. **Николаева Т. М.** Теория происхождения языка и его эволюции – новое направление в современном языкознании / Т. М. Николаева // Вопр. языкознания. – 1996. – № 2. – С. 79–89.
35. **Прокопович Н. Н.** Об устойчивых сочетаниях аналитической структуры в русском языке советской эпохи / Н. Н. Прокопович // Мысли о современном русском языке: [сб. статей / ред. В. В. Виноградов]. – М. : Просвещение, 1969. – С. 47–57.
36. **Сидорец В. С.** Современные восточнославянские неоднословные наименования с десемантизированным компонентом в системно-функциональном и сопоставительном аспекте / В. С. Сидорец // Вопр. языкознания. – 1999. – № 6. – С. 66–78.
37. **Тираспольский Г. И.** Становится ли русский язык аналитическим? / Г. И. Тираспольский // Вопр. языкознания. – 1981. – № 6. – С. 37–49.
38. **Черкасова Е. Т.** Переход полнозначных слов в предлоги / Е. Т. Черкасова. – М. : Наука, 1967. – 280 с.
39. **Чешко Е. В.** История болгарского склонения / Е. В. Чешко. – М. : Наука, 1970. – 320 с.
40. **Шкляревский Г. И.** История русского литературного языка (советский период): [учебн. пособие] / Г. И. Шкляревский. – Харьков : Вища шк., 1984. – 151 с.
41. **Anusiewicz Janusz.** Konstrukcje analityczne w języku mówionym / Janusz Anusiewicz // Miejska polszczyzna mówiona metodologia badań. – Katowice: Uniwersitet Śląski, 1976. – S. 85–102.